

Streszczenie

Czasowniki oznaczające stan mentalny jako reakcję na negatywnie oceniane działanie

Analiza składniowa i semantyczna

Przedmiotem badań w rozprawie jest grupa współczesnych polskich czasowników implikujących, że ktoś w wyniku czyichś negatywnie ocenianych działań znalazł się w jakimś stanie. Do tego zbioru należą następujące jednostki języka: *coś_p oburzyło kogoś_x*, *coś_p zbulwersowało kogoś_x*, *coś_p zgorszyło kogoś_x*, *coś_p zdemoralizowało kogoś_x* i *coś_p zdeprawowało kogoś_x*. Zasadniczym celem pracy jest opis właściwości semantycznych i składniowych wymienionych wyżej wyrażeń oraz sformułowanie paralokucji ich znaczeń.

Prezentowana rozprawa składa się z siedmiu części. W pierwszym rozdziale przedstawiam kryteria semantyczne, na podstawie których wyodrębniam badaną grupę jednostek, oraz wyznaczam zakres badań. Ponadto omawiam pokrótce budowę pracy.

Drugi rozdział poświęcony jest koncepcjom stanowiącym zaplecze metodologiczne pracy: teorii języka Ferdynanda de Saussure'a, koncepcji jednostek języka oraz językowej konwencji poznawczej Andrzeja Bogusławskiego, teorii struktury tematyczno-rematycznej w ujęciu tego badacza, a także podstawowym metodom wykrywania komponentów znaczeń wyrażeń oraz ich opisu – testowi sprzeczności i analizie składnikowej. W tej części pracy omawiam ponadto problemy, jakich nastręcza obrany sposób opisu struktur znaczeniowych jednostek, i wyjaśniam, w jaki sposób korzystam z danych korpusowych.

Trzeci rozdział dotyczy kontekstów składniowych charakterystycznych dla czasowników *oburzyć*, *zbulwersować*, *zgorszyć*, *zdemoralizować* i *zdeprawować*. W pierwszym podrozdziale, opierając się na ustaleniach Izabeli Duraj-Nowosielskiej przedstawionych w pracy pt. *Robić coś i coś powodować. Opozycja agentywności i kauzatywności w języku polskim*, omawiam właściwości konstrukcji z podmiotem osobowym zorganizowanych wokół wymienionych wyżej czasowników oraz przedstawiam argumenty przemawiające za uznaniem wspomnianych wcześniej konstrukcji za kauzatywne, a nie – jak sugeruje ich kształt – agentywne. Druga część rozdziału poświęcona jest zależnościom, jakie zachodzą między analizowaną grupą jednostek języka a odpowiednimi wyrażeniami z segmentem *się*. W pracy stawiam tezę, że sprowadzają się one do różnego sposobu uporządkowania struktur tematyczno-rematycznych wypowiedzeń, które te wyrażenia konstituują.

Czwarty rozdział rozprawy poświęcony jest pojęciu ‘zły’ – kluczowemu dla wszystkich jednostek badanych w tej pracy. W tej części przedstawiam paralokucję znaczenia *bad* przedstawioną przez Andrzeja Bogusławskiego w pracy *Science as linguistic activity, linguistics as scientific activity*, do której odwołuję się w dalszej części rozprawy, omawiam pokrótce najważniejsze ujęcia konkurencyjne względem tej propozycji (m.in. koncepcje autorstwa Anny Wierzbickiej i Jadwigi Puzyniny) oraz wyjaśniam, dlaczego uznaję je za nieprzekonujące.

Piąty rozdział poświęcony jest tym spośród badanych jednostek, które implikują, że reakcją eksperientera na to, co zrobił agens, było uczucie; mowa o jednostkach *coś_p oburzyło kogoś_x*, *coś_p zbulwersowało kogoś_x*, *coś_p zgorszyło kogoś_x*. W pierwszej części tego fragmentu pracy omawiam krytycznie najważniejsze koncepcje dotyczące sposobu badania i opisu znaczeń wyrażen emocjonalnych oraz pojęć uczuć, a także przedstawiam stan badań nad wyrażeniami z segmentami *oburzyć*, *zbulwersować* i *zgorszyć*. Druga, zasadnicza część rozdziału zawiera analizę semantyczno-składniową wymienionych wyżej jednostek oraz paralokucje ich znaczeń. Jak wynika z przeprowadzonych testów, *coś_p oburzyło kogoś_x*, *coś_p zbulwersowało kogoś_x* i *coś_p zgorszyło kogoś_x* implikują, że bezpośrednią przyczyną stanu eksperientera była myśl o tym, że jakaś osoba – ktoś inny niż podmiot stanu – zrobiła coś (przy czym, co istotne, badane jednostki nie implikują, że zdarzenie, o którym mowa, rzeczywiście zaszło). Działania agensa – przy neutralnej intonacji zdania – stanowią tematy wypowiedzeń konstytuowanych przez omawiane jednostki, z kolei informacja dotycząca myśli eksperientera znajduje się w ich dictach tematycznych. Elementami rematycznymi *coś_p oburzyło kogoś_x*, *coś_p zbulwersowało kogoś_x* i *coś_p zgorszyło kogoś_x* są z kolei komponenty zdające sprawę ze stanu eksperientera, na który składają się z jednej strony sądy na temat działań, wiedzy i intencji sprawcy, z drugiej – doznania. Wszystkie badane jednostki implikują, że podmiot stanu ocenia działania agensa jako złe, ponieważ są one niezgodne z konwencją przyjętą w społeczności, do której zdaniem eksperientera należy zarówno on sam, jak i sprawca zdarzenia. Co więcej, przypisuje on agensowi chęć zrobienia tego, co zrobił, oraz wiedzę, na podstawie której mógł on – w chwili, w której dopuszczał się danego czynu – powiedzieć, że to, co robi, jest złe według wspomnianej społeczności, a także ocenić, jakie zachowanie odpowiadałoby tej wiedzy. Sensem, który odróżnia *coś_p zgorszyło kogoś_x* od reszty badanych wyrażen emocjonalnych, jest informacja o tym, że agens był gotów wysłowić tę wiedzę, a zatem był świadomy obowiązywania norm, które przekroczył. Komponentem struktury znaczeniowej *coś_p zbulwersowało kogoś_x*, nieobecnym w znaczeniach reszty analizowanych jednostek, jest implikacja, że to, co zrobił sprawca zdarzenia-przyczyny uczucia, zaskoczyło eksperientera. Jeśli idzie o implikowaną nieracjonalną reakcję podmiotu stanu, to w wypadku wszystkich wyrażen jest ona identyczna: jednostki

coś_p oburzyło kogoś_x, *coś_p zbulwersowało kogoś_x* i *coś_p zgorszyło kogoś_x* implikują, że w wyniku działań agensa z eksperienterem działa się coś, o czym ten wiedział.

Szósty rozdział zawiera analizę semantyczno-składniową jednostek, które nie implikują emocjonalnej reakcji eksperientera, a mianowicie *coś_p zdemoralizowało kogoś_x* i *coś_p zdeprawowało kogoś_x*. Poprzedza ją krytyczne omówienie stanu badań nad czasownikami *zdemoralizować* i *zdeprawować*, kończą zaś – propozycje paralokucji znaczeń wspomnianych wyżej jednostek. Z przeprowadzonej analizy wynika, że podobnie jak w wypadku jednostek z pierwszej grupy, tematami wypowiedzeń zorganizowanych wokół *coś_p zdemoralizowało kogoś_x* i *coś_p zdeprawowało kogoś_x* są zazwyczaj, przy neutralnej intonacji, przyczyny nazywanych stanów, czyli w tym wypadku – sekwencje działań agensa, oceniane przez mówiącego jako złe. Co ciekawe, nie muszą to być czynności wykonane świadomie – demoralizujący czy deprawujący wpływ mogą mieć także takie „zrobienia”, które agens wykonał „przy okazji” innych czynności, nieświadomie. Opisane wyżej sensy oraz informacja o tym, że eksperienter wie o czynnościach wykonanych przez agensa, znajdują się w dictach tematycznych *coś_p zdemoralizowało kogoś_x* i *coś_p zdeprawowało kogoś_x*. Elementami rematycznymi tych jednostek są z kolei komponenty zdające sprawę ze stanu eksperientera. Badane wyrażenia implikują, że w wyniku działań agensa podmiot stanu zmienia się: staje się gotów zrobić coś, czego nie był gotów zrobić wcześniej, zanim agens robił to, co robił. Czynność, którą eksperienter staje się gotów wykonać, nadawca ocenia jako złą, ponieważ jest ona sprzeczna z normami obowiązującymi w społeczności, której członkiem jest podmiot stanu. Komponentem struktury semantycznej *coś_p zdemoralizowało kogoś_x*, ze względu na który wchodzi ono w opozycję znaczeniową z *coś_p zdeprawowało kogoś_x*, jest informacja dotycząca świadomości eksperientera: jakkolwiek obie omawiane jednostki implikują, że podmiot stanu może wiedzieć zarówno to, że jego potencjalne działania są niezgodne z normami obowiązującymi w danej społeczności, jak i to, jakie zachowanie odpowiadałoby tej wiedzy, tylko *coś_p zdemoralizowało kogoś_x* implikuje, że jest to dla eksperientera wiedza „jawna”, czyli taka, którą może i jest gotów wysłowić.

W ostatnim, siódmym rozdziale podsumowuję wyniki przeprowadzonych analiz oraz zarysowuję możliwości badawcze, jakie daje obszar leksyki, do którego należą badane jednostki.

7.07.2021, Barbara Rinszet